

**Wiedza o społeczeństwie
liceum ogólnokształcące i technikum – zakres rozszerzony**

Wiedza o społeczeństwie to przedmiot interdyscyplinarny korzystający w przypadku zakresu rozszerzonego realizowanego w liceum ogólnokształcącym i technikum z dorobku nauk społecznych (socjologii, nauk o polityce, nauk prawnych, nauk o polityce publicznej oraz elementów nauk: o administracji, o mediach, o poznaniu i komunikacji społecznej oraz psychologii) oraz nauk humanistycznych – etnologii i kulturoznawstwa. Podstawa programowa wiedzy o społeczeństwie dla szkoły ponadpodstawowej w zakresie rozszerzonym jest z założenia kontynuacją – w tym nabudowywaniem i rozszerzaniem – nauczania przedmiotu w szkole ponadpodstawowej w zakresie podstawowym. Przedmiot bazuje także na wiedzy i umiejętnościach z zakresu innych przedmiotów szkolnych: języka polskiego, historii, geografii, podstaw przedsiębiorczości i edukacji dla bezpieczeństwa.

Cele kształcenia (wymagania ogólne) przedmiotu – podobnie jak w przypadku realizacji przedmiotu w szkole podstawowej i ponadpodstawowej w zakresie podstawowym – zostały sformułowane dla czterech obszarów: wiedza i rozumienie; wykorzystanie i tworzenie informacji; rozumienie siebie oraz rozpoznawanie i rozwiązywanie problemów; komunikowanie i współdziałanie. Treści nauczania (wymagania szczegółowe) w zakresie podstawowym podzielono na 16 działów. Tak szczegółowo rozpisane cele kształcenia, jak i treści nauczania stanowią rozwinięcie wymagań określonych dla wcześniejszego etapu edukacyjnego oraz dla zakresu podstawowego szkoły ponadpodstawowej. Realizacja tych wymagań ma służyć głównie wzmocnieniu postaw obywatelskich oraz szerszych kompetencji społecznych i kognitywnych uczniów.

Cele kształcenia – wymagania ogólne:

I. Wiedza i rozumienie. Uczeń:

- 1) wyjaśnia prawidłowości życia społeczno-kulturowego oraz procesy społeczne, w tym etniczne, we współczesnym świecie;
- 2) analizuje różnorodne postawy i zachowania społeczno-polityczne oraz działania w ramach społeczeństwa obywatelskiego;
- 3) przedstawia różne formy rywalizacji o władzę państwową, jej sprawowania oraz kontroli;
- 4) wyjaśnia związki przyczynowo-skutkowe w życiu społeczno-politycznym;
- 5) wyjaśnia i analizuje funkcjonowanie polskiego systemu prawnego;
- 6) charakteryzuje kwestię praw człowieka i ich międzynarodowej ochrony;
- 7) analizuje współczesny ład międzynarodowy i wyjaśnia rolę różnych podmiotów zaangażowanych w jego stabilność lub zmianę w jego funkcjonowaniu;
- 8) wykorzystuje swą wiedzę do rozumienia zjawisk społeczno-politycznych, także w perspektywie globalnej.

II. Wykorzystanie i tworzenie informacji. Uczeń:

- 1) pozyskuje i wykorzystuje informacje na temat życia społeczno-kulturowego i politycznego, krytycznie je analizuje, samodzielnie wyciąga wnioski;
- 2) wykazuje się umiejętnością czytania ze zrozumieniem tekstów publicystycznych a także wybranych tekstów z zakresu nauk społecznych;
- 3) potrafi przedstawiać i uzasadniać poglądy odmienne od własnych;
- 4) wykorzystuje informacje do tworzenia własnej złożonej wypowiedzi oraz rozważania różnych rozwiązań w obszarze społeczno-politycznym.

III. Rozumienie siebie oraz rozpoznawanie i rozwiązywanie problemów. Uczeń:

- 1) rozwija swoje zainteresowania, planuje dalszą edukację;
- 2) rozwija w sobie postawy obywatelskie i postawy ciekawości świata;
- 3) analizuje i wyjaśnia złożoność problemów społecznych i politycznych oraz szuka ich rozwiązań;
- 4) dostrzega perspektywy różnych uczestników życia publicznego;
- 5) poddaje analizie krytycznej własne stanowisko;
- 6) rozpoznaje przypadki łamania praw człowieka i łamania prawa oraz wybiera odpowiednie mechanizmy dochodzenia tych praw;
- 7) formułuje hipotezy dotyczące ważnych problemów społecznych.

IV. Komunikowanie i współdziałanie. Uczeń:

- 1) odpowiedzialnie dyskutuje i debatuje;
- 2) tworzy strategię argumentowania i przedstawia swoje stanowisko na forum publicznym, szanując odmienne poglądy;
- 3) współpracuje w grupie z uwzględnieniem podziału zadań oraz norm i wartości obowiązujących w życiu społecznym;
- 4) współorganizuje działania o charakterze obywatelskim, zgodne z normami i wartościami demokratycznego państwa prawa;
- 5) korzysta z procedur i możliwości, jakie stwarzają obywatelom instytucje życia publicznego, w tym instytucje prawne – sporządza pisma do organów władz.

Treści nauczania – wymagania szczegółowe:

I. Człowiek w społeczeństwie. Uczeń:

- 1) charakteryzuje klasyczne koncepcje osobowości;
- 2) wyjaśnia kwestię racjonalności, emocji, temperamentu i uczuć w postępowaniu człowieka; rozróżnia inteligencję i inteligencję emocjonalną;
- 3) wyjaśnia, czym jest postawa, oraz przedstawia uwarunkowania procesu kształtowania i zmiany postaw;
- 4) wyjaśnia, na przykładach, czym są normy społeczne i do jakich skutków prowadzi ich łamanie; wyjaśnia mechanizm kontroli społecznej;
- 5) wyjaśnia zjawisko alienacji oraz analizuje jego przyczyny i skutki;

- 6) analizuje poznawcze przyczyny stosowania stereotypów i związane z tym niebezpieczeństwa;
- 7) analizuje rodzaje i podaje przykłady stosowania taktyk autoprezentacji;
- 8) przedstawia różnorodne formy komunikowania się; wykazuje znaczenie komunikacji niewerbalnej w porozumiewaniu się ludzi;
- 9) wyjaśnia zasady zachowań asertywnych; podaje przykłady stosowania zwrotów asertywnych i przedstawia wynikające z nich korzyści;
- 10) przedstawia zasady i metody kreatywnego rozwiązywania problemów; analizuje uwarunkowania prawidłowego procesu decyzyjnego, wspomagające rozwiązywanie problemów osobistych i grupowych.

II. Różnorodność kulturowa. Uczeń:

- 1) charakteryzuje społeczeństwa zbieracko-łowieckie, nomadyczne i rolnicze; charakteryzuje wybraną współczesną społeczność tego typu;
- 2) charakteryzuje wiejską społeczność tradycyjną; wskazuje na różnice między społeczeństwem przemysłowym i poprzemysłowym;
- 3) rozróżnia kultury prefiguratywne, kofiguratywne i postfiguratywne (według koncepcji Margaret Mead); porównuje modele socjalizacji charakterystyczne dla własnej grupy wiekowej i pokolenia rodziców; wyjaśnia zjawisko socjalizacji odwróconej;
- 4) przedstawia – z wykorzystaniem badań opinii publicznej – wspólność i różnorodność wartości afirmowanych w społeczeństwach europejskich;
- 5) analizuje cechy indywidualizmu i kolektywizmu w aspekcie psychospołecznym i instytucjonalnym; wykazuje zróżnicowanie psychokulturowe świata w tych aspektach;
- 6) wyjaśnia, czym są orientacje: na jakość wykonania, przyszłościowa i humanistyczna; wykazuje zróżnicowanie psychokulturowe świata w tych aspektach;
- 7) analizuje na przykładach zjawisk kulturowych cechy kultury masowej;
- 8) charakteryzuje religię jako zjawisko społeczne; analizuje religijność we współczesnym społeczeństwie polskim;
- 9) wyjaśnia znaczenie obrzędów przejścia i wykazuje ich obecność w polskiej kulturze współczesnej;
- 10) wykazuje obecność tradycyjnej obrzędowości dorocznej w polskiej kulturze współczesnej;
- 11) przedstawia subkultury; charakteryzuje wizję rzeczywistości jednej z nich i analizuje słabe i mocne strony tej wizji;
- 12) analizuje i rozważa argumenty stron sporów światopoglądowych (np. na temat aborcji, eutanazji, modyfikacji genetycznych, *in vitro*, związków partnerskich);
- 13) wyjaśnia przyczyny różnic w postrzeganiu grupy „własnej” i „obcej”; rozważa kwestię sytuacyjności obcości (np. w oparciu o koncepcję Floriana Znanieckiego);
- 14) rozważa zasadność wzorów kultury według koncepcji Ruth Benedict;
- 15) wyjaśnia kwestię deformacji w postrzeganiu innych kultur na podstawie literatury (np. pracy „W pogoni za wyobrażeniami. Próba interpretacji polskiej literatury podróźniczej poświęconej Ameryce Łacińskiej” Marcina F. Gawryckiego lub

„Wizerunek obcego. Kultury afrykańskie w relacjach Henryka Sienkiewicza, Mariana Brandysa i Marcina Kydryńskiego” Haliny Witek).

III. Struktura społeczna i problemy społeczne. Uczeń:

- 1) podaje przykłady i wyjaśnia uwarunkowania pionowej i poziomej ruchliwości społecznej;
- 2) analizuje sposoby adaptacji klas społecznych do zmiany społeczno-gospodarczej w Polsce; wskazuje na przyczyny degradacji i awansu społecznego przedstawicieli tych klas społecznych;
- 3) wyjaśnia kwestię dyferencjacji społecznej inteligencji; rozważa zasadność stosowania tej kategorii do analizy struktury społecznej we współczesnej Polsce;
- 4) przedstawia strukturę warstwową współczesnego społeczeństwa polskiego;
- 5) rozważa zasadność teorii „człowieka sowieckiego” (bierność, roszczeniowość wobec państwa), odnosząc się do konkretnych współczesnych przykładów;
- 6) porównuje skalę nierówności społecznych w Polsce i wybranym państwie, wyjaśniając związek między nierównościami społecznymi a nierównością szans życiowych;
- 7) charakteryzuje wybrany problem życia społecznego w Polsce; rozważa możliwość jego rozwiązania;
- 8) przedstawia przyczyny i skutki konfliktu społeczno-ekonomicznego w wybranym państwie;
- 9) charakteryzuje specyfikę procesów migracyjnych do Europy i w Europie;
- 10) analizuje nielegalne formy przystosowania się do zmiany systemowej na podstawie literatury (na przykład, rozdziału 5 i 6 pracy „Koniec radzieckiego życia. Ekonomie życia codziennego po socjalizmie” Caroline Humphrey).

IV. Kwestie etniczne. Uczeń:

- 1) przedstawia różne koncepcje narodu (polityczną i etniczno-kulturową); charakteryzuje czynniki narodotwórcze i sprzyjające zachowaniu tożsamości narodowej;
- 2) przedstawia – z wykorzystaniem badań opinii publicznej – postawy społeczeństwa polskiego wobec mniejszości narodowych oraz wobec innych narodów (także imigrantów); rozpoznaje przejawy ksenofobii;
- 3) przedstawia elementy dziedzictwa kulturowego etnicznej grupy mniejszościowej w Polsce (mniejszości narodowe i etniczne, grupa posługująca się językiem regionalnym, imigranci);
- 4) analizuje przyczyny zamieszkiwania Polaków poza granicami Polski (potoki emigracyjne, zmiana granic i wysiedlenia); wyjaśnia zróżnicowanie form i treści tożsamości polskiej tych osób;
- 5) wyjaśnia założenia Karty Polaka i repatriacji; analizuje rozwiązania w nich przyjęte, wykazując ich mocne i słabe strony;
- 6) analizuje stan przestrzegania praw mniejszości narodowych i etnicznych w wybranym państwie europejskim;

- 7) przedstawia wielowarstwowość tożsamości narodowej na przykładzie społeczeństw europejskich (Belgii, Hiszpanii, Wielkiej Brytanii i Szwajcarii);
- 8) przedstawia i porównuje różne modele polityki wobec imigrantów (unifikacja/asymilacja, integracja, wielokulturowość) w państwach Europy;
- 9) przedstawia specyfikę społeczno-kulturową wybranych rdzennych grup autochtonicznych (na przykład, na kontynencie amerykańskim, w Australii lub azjatyckiej części Rosji) oraz różne modele polityki wobec tych grup;
- 10) wyjaśnia kwestię akulturacji i asymilacji grup mniejszościowych, w tym migranckich; wykazuje, że rodzaj stosowanej polityki państwa w różnym stopniu i kierunku wpływa na te zjawiska.

V. Państwo, myśl polityczna i demokratyzacja. Uczeń:

- 1) charakteryzuje władzę jako zjawisko społeczne i rozróżnia rodzaje władzy; wykazuje specyficzne cechy władzy politycznej; charakteryzuje zjawisko legitymizacji władzy państwowej, odnosząc teorię Maxa Webera do współczesnych przykładów;
- 2) charakteryzuje atrybuty państwa jako organizacji politycznej (terytorialność, przymusowość, suwerenność zewnętrzna i wewnętrzna); przedstawia cechy władzy państwowej;
- 3) przedstawia najważniejsze teorie genezy państwa (Arystotelesa, teistyczna, umowy społecznej, podboju, marksistowska);
- 4) przedstawia zasady nabywania obywatelstwa oraz procedury jego uzyskiwania w Rzeczypospolitej Polskiej;
- 5) przedstawia różne rozumienia pojęcia „polityka”; analizuje, na wybranych przykładach, zjawisko konfliktu i kompromisu politycznego;
- 6) charakteryzuje założenia myśli liberalnej;
- 7) charakteryzuje założenia myśli konserwatywnej;
- 8) charakteryzuje założenia myśli socjaldemokratycznej;
- 9) charakteryzuje założenia katolickiej nauki społecznej;
- 10) przedstawia założenia faszyzmu i nazizmu oraz dokuje ich krytyki z punktu widzenia praw człowieka i demokracji;
- 11) przedstawia założenia różnych odmian komunizmu oraz dokuje ich krytyki z punktu widzenia praw człowieka i demokracji;
- 12) przedstawia założenia ideowe ruchów narodowych, regionalnych i separatystycznych oraz myśli propaństwowej;
- 13) przedstawia założenia ideowe innych wybranych ruchów społecznych (np. alterglobalizm, ekologizm, feminizm);
- 14) analizuje zjawisko populizmu obecne we współczesnej polityce i jego konsekwencje;
- 15) analizuje kwestię pojmowania równości, wolności i sprawiedliwości w różnych nurtach myśli politycznej;
- 16) charakteryzuje główne fazy kształtowania się demokracji i upowszechniania praw wyborczych;
- 17) przedstawia polskie tradycje demokratyczne na przykładzie podstawowych instytucji ustrojowych artykułów henrykowskich i konstytucji marcowej;

- 18) przedstawia niedemokratyczny charakter polskich rozwiązań polityczno-ustrojowych z okresu tzw. Polski Ludowej (monizm, kierownicza rola gremiów decyzyjnych PZPR, system fikcji ustrojowych);
- 19) przedstawia – na wybranych przykładach – różne modele demokratyzacji; rozważa, na ile polska demokratyzacja miała charakter reformy, a na ile – rewolucji;
- 20) porównuje różne modele dekomunizacji i lustracji oraz rozważa ich zasadność;
- 21) analizuje kwestie różnorodności traktowania w pamięci społecznej okresu PRL-u oraz jego rozliczenia na podstawie literatury (np. książki „Pamięć po komunizmie” Pawła Śpiewaka).

VI. Społeczeństwo obywatelskie i kultura polityczna. Uczeń:

- 1) przedstawia idee społeczeństwa obywatelskiego i charakteryzuje jego rozwój w Polsce;
- 2) wyjaśnia – z wykorzystaniem badań społecznych – jak powstaje i jakie znaczenie dla społeczeństwa obywatelskiego ma kapitał społeczny i zaufanie;
- 3) charakteryzuje główne kierunki aktywności organizacji pozarządowych w Polsce; przedstawia specyfikę think-tanków;
- 4) porównuje status prawny stowarzyszeń, fundacji i organizacji pożytku publicznego w Polsce;
- 5) przygotowuje według wzoru projekt statutu stowarzyszenia lub fundacji;
- 6) charakteryzuje specyfikę spółdzielczości i rodzaje spółdzielni funkcjonujących we współczesnej Polsce;
- 7) wyjaśnia, czym jest kultura polityczna społeczeństwa; charakteryzuje jej typy w ujęciu klasycznym;
- 8) analizuje – z wykorzystaniem badań opinii publicznej – postawy społeczeństwa polskiego wobec instytucji politycznych i polityków;
- 9) przygotowuje i przeprowadza w najbliższym otoczeniu minisondaż opinii publicznej na temat dotyczący polityki i interpretuje jego wyniki;
- 10) analizuje – z wykorzystaniem danych o frekwencji wyborczej – problem absencji wyborczej; wyjaśnia przyczyny tego zjawiska; wyjaśnia, jakie czynniki wpływają na zmianę preferencji politycznych wyborców w Polsce;
- 11) przedstawia – z wykorzystaniem badań opinii publicznej – formy i poziom niekonwencjonalnej partycypacji politycznej (np. zgromadzenia, petycje) w Polsce; rozważa, czy korzystanie z praw i wolności politycznych z nią związanych jest konieczne dla właściwego funkcjonowania demokracji;
- 12) wyjaśnia, na czym polega nieposłuszeństwo obywatelskie i jakie niesie ze sobą dylematy; podaje jego historyczne i współczesne przykłady;
- 13) sporządza katalog afirmowanych społecznie postaw obywatelskich; charakteryzuje wzór osobowy obywatela we współczesnym społeczeństwie polskim;
- 14) charakteryzuje rolę współczesnych mediów w debacie publicznej; analizuje przebieg debaty publicznej na wybrany temat;
- 15) charakteryzuje specyfikę jednego z tygodników opinii w Polsce ze względu na odbiorców, formę przekazu, orientację ideologiczną, typ własności (spośród 8 tygodników o największej sprzedaży w poprzednim roku);

- 16) krytycznie analizuje przekazy medialne; rozumie podstawowe mechanizmy manipulacji wykorzystywane w mediach; wskazuje rolę Rady Etyki Mediów w Polsce;
- 17) określa cechy kampanii społecznych; podaje cele i zadania wybranej kampanii społecznej oraz analizuje jej przebieg i ocenia efektywność;
- 18) opracowuje ramowy program kampanii społecznej na rzecz rozwiązywania wybranego problemu lokalnego;
- 19) wykazuje rolę mediów społecznościowych w życiu politycznym we współczesnym świecie.

VII. Rywalizacja o władzę. Uczeń:

- 1) przedstawia proces ewolucji instytucjonalnej i ideologicznej partii politycznych; charakteryzuje funkcje partii politycznych;
- 2) wyjaśnia związki między partiami politycznymi a społeczeństwem; rozważa, na wybranych przykładach, zjawisko kryzysu partii politycznych i trafność kategorii „polityki bez ideologii”;
- 3) dokonuje charakterystyki partii politycznych działających we współczesnej Polsce z punktu widzenia ideologii (także poprzez zastosowanie „kompasu politycznego”);
- 4) przygotowuje deklarację programową partii politycznej;
- 5) przedstawia systemy partyjne w państwach niedemokratycznych: monopartyjny (np. Kuba), partii hegemonicznej (np. Chiny); wykazuje, że w państwach tego typu mogą istnieć systemy charakteryzujące się pozornym pluralizmem lub takie, w których partie nie mają realnego znaczenia;
- 6) przedstawia – na przykładach poszczególnych państw – systemy partyjne w państwach demokratycznych: dwupartyjny, dwublokowy, partii dominującej, dwóch partii dominujących, rozbitcia wielopartyjnego, kooperacji partii;
- 7) charakteryzuje etapy rozwoju systemu partyjnego we współczesnej Polsce;
- 8) analizuje systemy partyjne wybranych państw demokratycznych (np. Niemiec, Wielkiej Brytanii i Włoch);
- 9) przedstawia funkcje wyborów w państwach demokratycznych i niedemokratycznych; analizuje – na przykładach – przejawy naruszania uczciwości procedur wyborczych;
- 10) analizuje argumenty na rzecz większościowego, proporcjonalnego i mieszanego systemu wyborczego; przedstawia rozwiązania prawne w systemie proporcjonalnym sprzyjające personalizacji wyborów i stabilności rządu;
- 11) porównuje typy systemów wyborczych i analizuje ich wpływ na systemy partyjne; porównuje systemy wyborcze obowiązujące w wyborach w Polsce;
- 12) wyjaśnia cele i przedstawia formy marketingu politycznego;
- 13) przeprowadza krytyczną analizę elementów programu i innych materiałów wyborczych wybranego komitetu wyborczego z ostatnich wyborów w Polsce.

VIII. Modele sprawowania władzy. Uczeń:

- 1) analizuje mechanizmy sprawowania władzy na podstawie literatury (np. „Księcia” Nicolò Machiavellego lub „Cesarza” Ryszarda Kapuścińskiego);

- 2) analizuje sposób wyboru i charakteryzuje formę (jednoosobowa lub kolegialna) głowy państwa we współczesnych republikach; odróżnia prerogatywy Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej od innych jego uprawnień;
- 3) przedstawia, odwołując się do współczesnych przykładów, typologie współczesnych monarchii ze względu na pozycję głowy państwa (absolutna, konstytucyjna, parlamentarna); analizuje normy dotyczące sukcesji;
- 4) charakteryzuje systemy polityczne oparte na współpracy legislatywy i egzekutywy – parlamentarno-gabinetowy (na przykładzie Wielkiej Brytanii) i kanclerski (na przykładzie Niemiec); wykazuje, że elementy tych systemów obowiązują w Polsce;
- 5) charakteryzuje systemy ze szczególną rolą prezydenta – klasyczny prezydencki (na przykładzie Stanów Zjednoczonych) i semiprezydencki/ parlamentarno-prezydencki (na przykładzie Francji); wykazuje, że elementy drugiego z tych systemów obowiązują w Polsce;
- 6) charakteryzuje systemy polityczne z zachwianym podziałem władzy – parlamentarno-komitetowy/ rządy konwentu (na przykładzie Szwajcarii) i superprezydencki (na przykładzie Rosji); przedstawia instytucjonalne warunki funkcjonowania demokracji w takich systemach;
- 7) charakteryzuje funkcje legislatywy: ustrojodawczą, ustawodawczą, kontrolną i kreacyjną; wskazuje kompetencje parlamentu w Polsce w ramach poszczególnych funkcji;
- 8) podaje przykłady państw z parlamentem jednoizbowym i dwuizbowym; charakteryzuje funkcje i uprawnienia parlamentów w wybranych państwach;
- 9) rozróżnia formy immunitetu parlamentarnego (formalny, materialny); analizuje wady i zalety tych instytucji;
- 10) pisze, na podstawie własnej obserwacji, notatkę prasową o przebiegu wybranych obrad Sejmu (lub Senatu) Rzeczypospolitej Polskiej; przygotowuje wystąpienie w związku ze sprawą, której dotyczyły obrady;
- 11) wyjaśnia mechanizmy wyłaniania rządu i jego odpowiedzialności politycznej na przykładzie Niemiec i Rosji; porównuje te mechanizmy z obowiązującymi w Polsce;
- 12) charakteryzuje typy relacji między rządem a głową państwa na przykładzie Francji (w tym sytuację koabitacji) i Wielkiej Brytanii;
- 13) przedstawia mechanizmy tworzenia koalicji gabinetowych na przykładzie Francji i Niemiec; porównuje sytuację rządów mniejszościowych i większościowych ze względu na ich stabilność i możliwości działania;
- 14) przedstawia rodzaje stanów nadzwyczajnych w Polsce i warunki ich wprowadzania; wykazuje, odnosząc się do przykładów, niebezpieczeństwa autorytaryzacji sprawowania władzy w innych państwach w czasie obowiązywania tego typu stanów;
- 15) przedstawia zadania służby cywilnej i jej rolę w państwie demokratycznym oraz zasady postępowania urzędnika służby cywilnej w Rzeczypospolitej Polskiej;
- 16) przedstawia ustroje terytorialno-prawne we współczesnych państwach demokratycznych – wyjaśnia podział na państwa unitarne i złożone oraz ze względu na stopień decentralizacji; wykazuje różne przyczyny funkcjonowania terytoriów autonomicznych;

- 17) analizuje przykłady procesów dezintegracji państw złożonych w Europie;
- 18) przedstawia kompetencje i znaczenie organów władzy regionalnej w państwach federalnych i unitarnych (na przykładzie Francji, Hiszpanii, Niemiec i Szwajcarii);
- 19) wyjaśnia, jaki model władzy lokalnej i regionalnej funkcjonuje w Polsce; przedstawia uprawnienia nadzorcze premiera, wojewody i regionalnych izb obrachunkowych wobec organów samorządu terytorialnego w Polsce;
- 20) rozpoznaje przejawy zagrożeń dla funkcjonowania demokracji; porównuje specyfikę państwa autorytarnego i totalitarnego;
- 21) przedstawia niezachodni reżim demokratyczny lub hybrydowy (spośród: Boliwia, Indie, Republika Południowej Afryki, Singapur);
- 22) przedstawia niezachodni reżim autorytarny lub totalitarny – funkcjonujący w wybranym państwie (spośród: Arabia Saudyjska, Białoruś, Chiny, Koreańska Republika Ludowo-Demokratyczna, Turkmenistan);
- 23) przedstawia nieoliberalne koncepcje demokracji (np. demokracja deliberatywna);
- 24) wykazuje znaczenie klientelizmu w sprawowaniu władzy na podstawie literatury (np. rozdziału VIII i XIII pracy „Nierówna przyjaźń. Układy klientalne w perspektywie historycznej” Antoniego Mączaka lub rozdziału IV pracy „Demokracja” Charlesa Tilly’ego i artykułu „Klany, kliki i zawłaszczone państwa” Janine R. Wedel).

IX. Sprawowanie władzy w Rzeczypospolitej Polskiej. Uczeń:

- 1) wyjaśnia pojęcie „finansów publicznych”; przedstawia modele polityki gospodarczej państwa; wyjaśnia pojęcie i przedstawia rodzaje polityk publicznych;
- 2) przedstawia źródła dochodów budżetu centralnego i kierunki wydatków budżetowych;
- 3) wyjaśnia, jakie są źródła dochodów samorządu terytorialnego (dochody własne, dotacje, subwencje) i kierunki ich wydatków;
- 4) znajduje i analizuje informacje na temat dochodów i wydatków własnej gminy oraz powiatu;
- 5) analizuje dokumenty związane ze strategią rozwoju gospodarczego Polski;
- 6) przedstawia różne modele polityki rozwoju regionalnego – wsparcia ośrodków wzrostu i wyrównywania różnic międzyregionalnych; wskazuje na założenia dotyczące realizacji tej polityki w Polsce;
- 7) przedstawia założenia i wybrane rozwiązania polityki przemysłowej i w zakresie gospodarki żywnościowej;
- 8) przedstawia działania państwa na rzecz ochrony środowiska i bezpieczeństwa ekologicznego;
- 9) przedstawia politykę państwa na rynku pracy; rozróżnia formy polityki aktywnej oraz świadczeń socjalnych dla bezrobotnych;
- 10) przedstawia działania państwa w sferze polityki prorodzinnej i dokonuje analizy tej polityki;
- 11) wyjaśnia założenia systemu opieki zdrowotnej oraz mechanizmy jego finansowania;
- 12) wykazuje aktualność kwestii „starzenia się społeczeństwa”; przedstawia główne założenia polityki państwa wobec osób starszych; wyjaśnia zasadę solidaryzmu społecznego w ubezpieczeniach społecznych;

- 13) przedstawia działania państwa w zakresie polityki kulturalnej oraz wykazuje znaczenie narodowych instytucji kultury;
- 14) analizuje uwarunkowania rozwoju społeczeństwa informacyjnego; przedstawia strategię rozwoju społeczeństwa informacyjnego w Polsce;
- 15) przedstawia założenia polityki państwa w dziedzinie nauki i innowacji;
- 16) przedstawia modele relacji państwo–kościół i stosunki Rzeczypospolitej Polskiej z Kościołem katolickim (na podstawie przepisów konkordatu) oraz wybranym związkiem wyznaniowym (na podstawie ustawy);
- 17) przedstawia zadania poszczególnych instytucji ze sfery bezpieczeństwa wewnętrznego;
- 18) charakteryzuje politykę bezpieczeństwa narodowego Polski (cele w zakresie bezpieczeństwa, potencjał strategiczny, środowisko bezpieczeństwa Polski, koncepcja działań i przygotowań strategicznych).

X. Kontrola władzy. Uczeń:

- 1) wykazuje możliwość wpływu opinii publicznej i zachowań politycznych społeczeństwa na decyzje polityczne;
- 2) podaje przykłady kontroli władzy przez media; analizuje – na współczesnych przykładach – przypadki ograniczania praw mediów; wyjaśnia rolę Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji w Rzeczypospolitej Polskiej; wykazuje, że poziom krytycyzmu mediów często zależy od ich orientacji politycznej;
- 3) wyjaśnia funkcje opozycji politycznej w systemie politycznym; przedstawia procedury, które służą opozycji do kontroli działań rządu;
- 4) rozróżnia podstawowe rodzaje opozycji; analizuje – na współczesnych przykładach – przypadki ograniczania jej praw; rozważa kwestię trafności dyskursu opozycji dotyczącego ograniczania jej praw;
- 5) przedstawia genezę i zasady państwa prawnego; przedstawia zasady organizacji i funkcjonowania władzy sądowniczej;
- 6) wykazuje rolę Krajowej Rady Sądownictwa i Sądu Najwyższego w Rzeczypospolitej Polskiej; przedstawia strukturę Sądu Najwyższego;
- 7) wyjaśnia rolę sądownictwa administracyjnego w kontroli decyzji władz; przedstawia strukturę Naczelnego Sądu Administracyjnego i jego rolę w Rzeczypospolitej Polskiej;
- 8) wykazuje znaczenie sądownictwa konstytucyjnego dla państwa prawa; przedstawia działania Trybunału Konstytucyjnego w Rzeczypospolitej Polskiej, odwołując się do przykładów rozstrzygniętych przez niego spraw;
- 9) uzasadnia znaczenie Najwyższej Izby Kontroli w Rzeczypospolitej Polskiej, odwołując się do wyników wybranej kontroli przeprowadzonej przez tę instytucję;
- 10) charakteryzuje przedmiot i zakres odpowiedzialności konstytucyjnej; przedstawia procedury egzekwowania odpowiedzialności konstytucyjnej w Rzeczypospolitej Polskiej i Stanach Zjednoczonych.

XI. System prawa w Rzeczypospolitej Polskiej. Uczeń:

- 1) rozróżnia źródła, z których wywodzą się normy w różnych systemach prawnych (prawo: zwyczajowe, precedensowe, religijne, pozytywne);
- 2) wyjaśnia zasady hierarchiczności, spójności i zupełności w systemie prawnym; rozpoznaje rodzaje prawa (międzynarodowe, krajowe, miejscowe; prywatne, publiczne; materialne, formalne; cywilne, karne, administracyjne; pisane, niepisane);
- 3) porównuje ścieżkę legislacyjną wymaganą do zmiany Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, tworzenia ustaw, ustawy budżetowej i projektów uznanych za pilne;
- 4) przedstawia różne procedury przedratyfikacyjne w przypadku ratyfikowanych umów międzynarodowych; wskazuje zależności między rozporządzeniami a ustawami oraz zarządzeniami a uchwałami (w przypadku aktów prawa miejscowego);
- 5) wymienia obowiązujące w Rzeczypospolitej Polskiej akty prawne niebędące źródłami prawa i wyjaśnia ich specyfikę;
- 6) wyjaśnia zależności między prawem unijnym i krajowym; przedstawia formy prawa wtórnego Unii Europejskiej i ich miejsce w porządku prawnym Rzeczypospolitej Polskiej;
- 7) przedstawia strukturę właściwego ze względu na własne miejsce zamieszkania sądu rejonowego, okręgowego oraz apelacyjnego (na podstawie aktualnego informatora prawniczego); wykazuje specyfikę i dwuinstancyjność sądownictwa wojskowego;
- 8) wyjaśnia instytucje prawne części ogólnej prawa cywilnego (ograniczona i pełna zdolność do czynności prawnych osoby fizycznej; ubezwłasnowolnienie; oświadczenie woli; przedstawicielstwo a pełnomocnictwo; osoba prawna; czynności prawne i ich forma);
- 9) wyjaśnia instytucje prawne prawa rzeczowego (współwłasność łączna i ułamkowa; ruchomość i nieruchomości; użytkowanie wieczyste, użytkowanie, posiadanie, służebność, zastaw, hipoteka);
- 10) wyjaśnia instytucje prawne prawa spadkowego (spadkobierca; formy testamentu; przyjęcie i odrzucenie spadku);
- 11) analizuje kasus z zakresu prawa rzeczowego lub spadkowego;
- 12) wyjaśnia instytucje prawne prawa zobowiązaniowego (wierzytelność, dług; wykonanie zobowiązań i skutki ich niewykonania; odpowiedzialność kontraktowa i deliktowa);
- 13) znajduje wzory umów najmu lokalu; przedstawia konieczne ich elementy i elementy korzystne dla wynajmującego i najemcy;
- 14) znajduje wzory umów zlecenia; przedstawia konieczne ich elementy i elementy korzystne dla zleceniobiorcy;
- 15) znajduje wzory umów o dzieło; przedstawia konieczne ich elementy i elementy korzystne dla autora dzieła;
- 16) wyjaśnia instytucje prawne prawa pracy (umowa o pracę i jej rodzaje; rozwiązanie umowy o pracę i jego rodzaje; rodzaje urlopów; prawa i obowiązki pracownicze);
- 17) porównuje sytuację jednostki wynikającą z różnych form zatrudniania: umowa o pracę, umowy cywilnoprawne, prowadzenie działalności gospodarczej osoby fizycznej;
- 18) wyjaśnia instytucje prawne prawa rodzinnego (intercyza; rozwód, separacja; pokrewieństwo i powinowactwo; przysposobienie);

- 19) przedstawia podstawowe zasady postępowania cywilnego; pisze pozew w sprawie cywilnej;
- 20) znajduje wzory apelacji i je analizuje; przedstawia, w jakich sytuacjach Sąd Najwyższy może rozpoznać pozytywnie skargę kasacyjną;
- 21) stosuje w analizie przypadku podstawowe instytucje prawa karnego (odpowiedzialność za wykroczenie i karna, wykroczenie a przestępstwo, występki a zbrodnia; wina i kara; zasada domniemania niewinności; prawo do obrony; wyłączenie odpowiedzialności karnej);
- 22) przedstawia kary i środki karne unormowane w Kodeksie wykroczeń i Kodeksie karnym;
- 23) wskazuje specyfikę poszczególnych rodzajów wykroczeń (przeciwko osobie, przeciwko zdrowiu, przeciwko mieniu, przeciwko bezpieczeństwu osób i mienia) oraz przestępstw (przeciwko życiu i zdrowiu; przeciwko wolnościom osobistym; przeciwko mieniu);
- 24) podaje przykłady przestępstw ściganych z oskarżenia publicznego i prywatnego; wyjaśnia rolę prokuratora i oskarżyciela posiłkowego; pisze akt oskarżenia prywatnego;
- 25) rozważa traktowanie kary jako odpłaty, sposobu resocjalizacji i oddziaływania na społeczeństwo.

XII. Prawa człowieka i ich ochrona międzynarodowa. Uczeń:

- 1) przedstawia ideę oraz historyczny rozwój praw człowieka; rozróżnia generacje praw człowieka, stosując pojęcia praw negatywnych i pozytywnych oraz wskazując na inny stopień ich ochrony;
- 2) przedstawia kwestie urzeczywistnienia wybranej wolności człowieka i stopnia jej ograniczenia związanego z prawami innych osób lub porządkiem publicznym;
- 3) wymienia katalog praw i wolności z Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności oraz z protokołów do niej przyjętych; pisze skargę do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka;
- 4) wymienia katalog praw i wolności z Europejskiej karty socjalnej; rozważa dylematy związane z prawami socjalnymi i sposobem ich realizacji przez państwo;
- 5) charakteryzuje system ochrony praw człowieka Organizacji Narodów Zjednoczonych; wykazuje różnice w ochronie praw na podstawie przepisów Międzynarodowego paktu praw obywatelskich i politycznych oraz Międzynarodowego paktu praw socjalnych, gospodarczych i kulturalnych;
- 6) charakteryzuje system ochrony praw człowieka Unii Europejskiej (Karta praw podstawowych, działania Europejskiego Rzecznika Praw Obywatelskich) oraz Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie;
- 7) przedstawia argumenty na rzecz uniwersalności praw człowieka i analizuje zastrzeżenia formułowane przez jej przeciwników;
- 8) pozyskuje informacje o przypadkach potwierdzonego naruszenia praw lub wolności człowieka w Rzeczypospolitej Polskiej; pisze wystąpienie publiczne w tej sprawie;
- 9) wyjaśnia znaczenie Międzynarodowego Trybunału Karnego oraz Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych do Spraw Uchodźców (UNHCR) dla systemu

ochrony praw człowieka na świecie; przedstawia sytuację uchodźców we współczesnym świecie;

- 10) charakteryzuje działania organizacji pozarządowych zajmujących się ochroną praw człowieka, odnosząc się do przykładów aktywności kilku z nich.

XIII. Ład międzynarodowy. Uczeń:

- 1) rozróżnia typy łańdów międzynarodowych (monocentryczny, dwubiegunowy, policentryczny), odwołując się do historii XX i XXI wieku; przedstawia na przykładach znaczenie supermocarstw dla funkcjonowania tych łańdów;
- 2) przedstawia zmiany w międzynarodowym łańdzie politycznym i gospodarczym w XXI wieku;
- 3) wyjaśnia znaczenie strategicznych zasobów naturalnych w polityce międzynarodowej;
- 4) wyjaśnia na przykładach wzajemne zależności pomiędzy państwami biednymi a bogatymi w polityce, gospodarce i kulturze; wyjaśnia znaczenie okresu kolonializmu w tych zależnościach;
- 5) przedstawia mechanizmy i działania, które zmniejszają lub powiększają dysproporcje pomiędzy państwami biednymi a bogatymi;
- 6) analizuje kwestię globalizacji na podstawie literatury (np. pracy „Dzihad kontra McŚwiat” Benjamina R. Barbera lub „No logo” Naomi Klein);
- 7) charakteryzuje wpływ globalnych korporacji na współczesną politykę, gospodarkę i społeczeństwo;
- 8) wykazuje, że regionalne mocarstwa niezachodnie (Chiny, Indie, Rosja, Brazylia) działają w kierunku wzmocnienia własnej pozycji międzynarodowej, także poprzez organizacje międzynarodowe (BRICS, Szanghajska Organizacja Współpracy);
- 9) dostrzega problem separatyzmów i odnosi go do prawa międzynarodowego; wykazuje zróżnicowanie w reakcjach wspólnoty międzynarodowej wobec poszczególnych separatyzmów;
- 10) przedstawia konflikty międzynarodowe i międzyetniczne w nieunijnej części Europy; lokalizuje je, wyjaśnia ich przyczyny;
- 11) przedstawia konflikty międzynarodowe i międzyetniczne w azjatyckiej części obszaru poradzieckiego; lokalizuje je i wyjaśnia ich przyczyny;
- 12) przedstawia konflikty międzynarodowe i międzyetniczne w XXI wieku na obszarze Środkowego i Dalekiego Wschodu; lokalizuje je i wyjaśnia ich przyczyny;
- 13) przedstawia konflikty międzynarodowe i międzyetniczne w XXI wieku na obszarze Afryki i Bliskiego Wschodu; lokalizuje je i wyjaśnia ich przyczyny;
- 14) charakteryzuje na przykładach najczęściej stosowane sposoby rozwiązywania długotrwałych konfliktów między narodami i państwami;
- 15) rozważa możliwości prowadzenia akcji humanitarnych, współpracy rozwojowej oraz interwencji pokojowych na obszarach dotkniętych konfliktami zbrojnymi, oceniając ich skuteczność i aspekty moralne;
- 16) wyjaśnia przyczyny i sposoby działania terrorystów;
- 17) charakteryzuje strategie zwalczania terroryzmu, wskazując na ich słabe i mocne strony;

- 18) przedstawia wybrane inicjatywy na rzecz międzynarodowego pokoju, praw człowieka i zmian w gospodarce wolnorynkowej; ocenia skuteczność różnych ich form;
- 19) charakteryzuje genezę, strukturę oraz działania Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie oraz Rady Europy;
- 20) przedstawia cele form współpracy regionalnej, w tym organizacji międzynarodowych, w których uczestniczy Polska (np. Grupa Wyszehradzka, Trójkąt Weimarski);
- 21) przedstawia cele Wspólnoty Niepodległych Państw, Organizacji Państw Amerykańskich, Stowarzyszenia Narodów Azji Południowo-Wschodniej (ASEAN), Ligi Państw Arabskich i Unii Afrykańskiej;
- 22) przedstawia cele i główne działania G7/8, G20 i Organizacji Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (OECD);
- 23) przedstawia cele Środkowoeuropejskiego Stowarzyszenia Wolnego Handlu (CEFTA), Współpracy Gospodarczej Azji i Pacyfiku (APEC), Północnoamerykańskiej Strefy Wolnego Handlu (NAFTA) i Organizacji Państw Eksportujących Ropę Naftową (OPEC);
- 24) wymienia najważniejsze operacje pokojowe i militarne Organizacji Paktu Północnoatlantyckiego; wykazuje zmieniającą się rolę tej organizacji od lat 90. XX wieku.

XIV. Integracja europejska. Uczeń:

- 1) wykazuje kulturowe i historyczne podwaliny jedności europejskiej;
- 2) przedstawia etapy powojennej integracji europejskiej (w aspekcie gospodarczym – od strefy wolnego handlu do wspólnego rynku) i najważniejsze postanowienia aktów prawa pierwotnego: Traktatu ustanawiającego Europejską Wspólnotę Węgla i Stali, Traktatu ustanawiającego Europejską Wspólnotę Gospodarczą, Traktatu ustanawiającego Europejską Wspólnotę Energii Atomowej, traktatu fuzyjnego i Jednolitego Aktu Europejskiego;
- 3) przedstawia integrację w ramach Unii Europejskiej (w aspekcie gospodarczym – od wspólnego rynku do unii gospodarczo-walutowej) i najważniejsze postanowienia aktów prawa pierwotnego: Traktatu o Unii Europejskiej (z Maastricht), traktatu amsterdamskiego i traktatu nicejskiego;
- 4) rozważa kwestię charakteru prawnego Unii Europejskiej, korzystając z przepisów traktatu z Lizbony i wskazując na zasady pomocniczości, subsydiarności, solidarności;
- 5) przedstawia zadania Rady Europejskiej i Parlamentu; wyjaśnia kwestie legitymizacji obu tych instytucji;
- 6) przedstawia podział kompetencji pomiędzy Komisją i Radą; wyjaśnia strukturę Komisji oraz rolę komitetów i grup roboczych Rady;
- 7) charakteryzuje działalność Unii Europejskiej w sferze wymiaru sprawiedliwości i spraw wewnętrznych; przedstawia najważniejsze kompetencje jej instytucji sądowych (Trybunał Sprawiedliwości, Sąd Pierwszej Instancji, Sąd do spraw Służby Publicznej);

- 8) charakteryzuje działalność Unii Europejskiej w sferze polityki zagranicznej oraz bezpieczeństwa i obrony; przedstawia pozycję i zadania Wysokiego przedstawiciela UE ds. zagranicznych i polityki bezpieczeństwa; rozważa kwestię globalnej roli Unii Europejskiej;
- 9) wyjaśnia założenia strefy euro; przedstawia zadania Europejskiego Banku Centralnego i Europejskiego Systemu Banków Centralnych;
- 10) przedstawia dochody i wydatki budżetowe Unii Europejskiej i procedurę tworzenia budżetu ogólnego; charakteryzuje zadania Europejskiego Trybunału Obrachunkowego;
- 11) charakteryzuje działalność Unii Europejskiej w polityce spójności społecznej i gospodarczej oraz konkurencji i ochrony konsumentów;
- 12) przedstawia działalność Unii Europejskiej w innych politykach sektorowych (kulturalnej; kształcenia i młodzieży; badań i rozwoju technologicznego; handlowej; rolnej; transportowej; ochrony środowiska; energii, małych i średnich przedsiębiorstw);
- 13) przedstawia fundusze Unii Europejskiej i podaje przykłady ich wykorzystania na poziomie regionalnym i centralnym w Polsce;
- 14) rozważa kwestię skutków członkostwa Polski w Unii Europejskiej, odwołując się do danych statystycznych i badań opinii publicznej;
- 15) formułuje argumenty na temat przyszłości Unii Europejskiej w zakresie jej struktury i zadań oraz jej składu członkowskiego.

XV. Polska polityka zagraniczna. Uczeń:

- 1) wyjaśnia, jakie znaczenie w polityce zagranicznej państwa odgrywa racja stanu; wykazuje transformację celów, instrumentów i treści polskiej polityki zagranicznej od lat 90. XX wieku;
- 2) wyjaśnia zmieniającą się pozycję Polski w Unii Europejskiej i determinanty tej pozycji oraz skutki europeizacji polityki zagranicznej Polski;
- 3) charakteryzuje relacje Polski z państwami sąsiedzkimi, będącymi członkami Unii Europejskiej;
- 4) charakteryzuje relacje Polski z państwami sąsiedzkimi, niebędącymi członkami Unii Europejskiej;
- 5) wyjaśnia cele, instrumenty i treści kierunku euroatlantyckiego polskiej polityki zagranicznej, w tym relacje ze Stanami Zjednoczonymi;
- 6) porównuje i ocenia relacje Polski z wybranymi państwami pozaeuropejskimi na podstawie samodzielnie zebranych informacji;
- 7) przedstawia udział Polski w międzynarodowych misjach pokojowych i operacjach militarnych oraz polskie inicjatywy na rzecz międzynarodowego pokoju, demokracji oraz w zakresie pomocy humanitarnej i rozwojowej od lat 90. XX wieku.

XVI. Edukacja i nauka. Uczeń:

- 1) wyjaśnia, w jaki sposób można podnosić lub zmieniać swoje kwalifikacje zawodowe i dlaczego uczenie się przez całe życie jest jednym z warunków sukcesu w karierze zawodowej;

- 2) przedstawia podział nauk społecznych i humanistycznych; przygotowuje notatkę na temat wybranych nauk (spośród nauk o: polityce, polityce publicznej, bezpieczeństwie, mediach, poznaniu i komunikacji społecznej, administracji; nauk prawnych; socjologii, psychologii, pedagogiki; etnologii, kulturoznawstwa);
- 3) rozumie wkład w nauki społeczne znanych na świecie Polaków: Bronisława Malinowskiego, Floriana Znanieckiego i Leona Petrażyckiego;
- 4) znajduje informacje o uniwersytetach oraz o innych szkołach wyższych (w tym państwowych wyższych szkołach zawodowych) w swoim regionie, a także o programie interesujących go kierunków studiów I stopnia lub jednolitych studiów magisterskich przez nie prowadzonych;
- 5) przedstawia na wybranych przykładach zasady kwalifikacji kandydatów do szkół wyższych w Polsce na kierunki studiów I stopnia lub jednolitych studiów magisterskich;
- 6) przedstawia warunki podejmowania nauki w Unii Europejskiej oraz znajduje informacje na ten temat odnoszące się do wybranego państwa.

Warunki i sposób realizacji

Celem kształcenia w zakresie wiedzy o społeczeństwie jest rozwijanie aktywności społecznej ucznia, zaangażowania w sprawy wspólnot, których jest członkiem, empatii, odpowiedzialności wobec innych, samodzielności, umiejętności funkcjonowania w grupach społecznych. Konieczna jest zatem taka realizacja treści nauczania przedmiotu, aby uczniowie rozumieli przydatność poszczególnych zagadnień w codziennym życiu człowieka. Kształcenie to ma także prowadzić do ugruntowania postaw szacunku dla dziedzictwa narodowego i ogólnoswiatowego oraz ciekawości poznawczej, otwartości i tolerancji. Ma ono również sprzyjać rozwojowi umiejętności rozpoznawania i rozwiązywania złożonych problemów oraz sprzyjać aktywności w różnych obszarach życia społecznego, a także dokonywaniu świadomych i racjonalnych wyborów w życiu publicznym.

Uczeń ma być zdolny do planowania własnego rozwoju, brania udziału w dyskusjach publicznych, tworzenia i weryfikacji informacji, posługiwania się nowoczesną techniką informacyjną, analizowania zjawisk społecznych i radzenia sobie z sytuacjami złożonymi. Musi przy tym umieć korzystać ze swoich praw.

Realizacja treści na poziomie rozszerzonym wymaga zwrócenia szczególnej uwagi na złożone umiejętności kognitywne uczniów. Oprócz wiedzy (przywoływanie faktów bez konieczności ich rozumienia) i rozumienia (interpretowanie nabytych informacji) należy położyć nacisk także na: zastosowanie (wykorzystywanie nabytych informacji w innych niż nauczane sytuacjach), analizę (rozkładanie informacji na części składowe i poszukiwanie wewnętrznych powiązań), syntezę (tworzenie szerszego obrazu z pojedynczych elementów) i ocenę (oszacowywanie informacji w oparciu o przyjęte kryterium).

Trafne jest korzystanie z szerokiego spektrum metod dydaktycznych. Nauczyciel winien stosować nauczanie problemowe i metody kształcące umiejętności społeczne, twórczego myślenia i rozwiązywania problemów (np. burza mózgów, drzewo decyzyjne, metaplan, analiza SWOT, symulacja i odgrywanie ról). Oprócz tekstów autorów

podręczników istotną rolę w procesie kształcenia powinny odgrywać również teksty źródłowe, słowniki, leksykony, mapy, wykresy, diagramy i zestawienia statystyczne (w tym z badań opinii publicznej).

W celu rozwijania umiejętności komunikacji i współdziałania powinno się stosować różne metody pracy grupowej, w tym uczniowskie projekty edukacyjne (każdy uczeń powinien uczestniczyć w minimum ośmiu projektach – na przykład, w realizacji wymagań szczegółowych określonych w: dziale II pkt 1, 7, 10 i 11, dziale III pkt 7 i 8, dziale IV pkt 3, 6 i 9, dziale VI pkt 15, 17 i 18, dziale VII pkt 4, dziale VIII pkt 21 i 22, dziale XIII pkt 18 czy dziale XIV pkt 12). Należy także wykorzystywać różne formy dyskusji – na przykład, w realizacji wymagań szczegółowych określonych w: dziale II pkt 12, dziale V pkt 20, dziale VII pkt 2, dziale XI pkt 25, dziale XII pkt 4 i 7, dziale XIII pkt 4 i 15 czy dziale XIV pkt 15. Dyskusja ta winna być w niektórych przypadkach podbudowana lekturą – w realizacji wymagań szczegółowych określonych w: dziale II pkt 15, dziale III pkt 11, dziale VI pkt 15, dziale VIII pkt 1 i 24 oraz dziale XIII pkt 6.

Niezbędne jest również korzystanie z nowych technologii (m.in. portali internetowych, aplikacji dydaktycznych). Wskazana byłaby realizacja niektórych treści nauczania w toku wycieczki edukacyjnej (w tym wirtualnej, wykorzystując dedykowane aplikacje) do wybranych instytucji – tak krajowych, jak i międzynarodowych. Można także realizować niektóre treści nauczania poprzez lekcje organizowane we współpracy z uczelniami wyższymi, urzędami administracji rządowej i samorządowej oraz – za zgodą rady pedagogicznej i rodziców – z organizacjami pozarządowymi.

W przypadku nauczania przedmiotu w zakresie rozszerzonym w liceum możliwa jest zarówno integracja treści tego zakresu z zakresem podstawowym, jak i realizacja od klasy I zakresu podstawowego, zaś od klasy II – zakresu rozszerzonego. W przypadku nauczania przedmiotu w zakresie rozszerzonym w technikum – w związku z ramowym planem nauczania – konieczna jest integracja treści obu zakresów. Nie można bowiem dopuścić do sytuacji, w której najpierw realizowane byłyby treści rozszerzone z poszczególnej problematyki, a następnie – podstawowe. Odpowiednia dla obu typów szkół powinna być sytuacja odwrotna.

Wymagania szczegółowe zostały skonstruowane w stosunku do przewidzianej liczby godzin przedmiotu tak, aby nauczyciel miał w większym stopniu możliwość ewaluacji osiągnięć ucznia, także pod kątem egzaminu maturalnego z przedmiotu. Nauczyciele powinni uświadomić zatem uczniom, że treści podstawy programowej są wymaganiami egzaminacyjnymi oraz przeanalizować co najmniej jeden arkusz maturalny z przedmiotu i raport Centralnej Komisji Egzaminacyjnej jego dotyczący. Wskazane jest także ćwiczenie z uczniami dłuższej wypowiedzi pisemnej.